

JAK UČITELÉ VYUŽÍVAJÍ A HODNOTÍ UČEBNICE DĚJEPISU

Vyhodnocení průzkumu PC Plzeň provedeného v západních Čechách

Dagmar Hudecová

Anotace: Článek obsahuje vyhodnocení průzkumu, který mezi učiteli dějepisu v západních Čechách uskutečnilo Pedagogické centrum v Plzni.

Klíčová slova: učebnice dějepisu, dotazník, využívání, hodnocení, kvalita.

Úvod

Učebnice je považována za jedno ze základních edukačních médií. Proto kvalita učebnic je v centru pozornosti odborníků i učitelské veřejnosti. Aby byla kvalita co nejpřesněji zjištěna, byla vyvinuta řada technik a metod.¹ Protože jsme pracoviště, které se zabývá vzděláváním učitelů, a máme tedy přímý kontakt s učiteli, zajímalo nás, jak oni posuzují kvalitu učebnic.

Vypracovali jsme dotazník (viz příloha 1), který byl v období únor – květen 2000 předáván učitelům dějepisu k vyplnění při všech vzdělávacích akcích pořádaných Pedagogickým centrem Plzeň. Zároveň jsme požádali okresní metodiky všech okresů našeho regionu o předání dotazníků vyučujícím dějepisu ve svých okresech.

Cílem průzkumu bylo zjistit:

1. jaké učebnice jsou ve vyučování dějepisu využívány,
2. proč učitelé volí určitou učebnici,
3. jak učitelé učebnici hodnotí.

Do konce června 2000 bylo zasláno Pedagogickému centru Plzeň celkem 224 vyplněných dotazníků, v nichž bylo hodnoceno 516 učebnic. Podářilo se nám tak shromáždit vzorek, který může sloužit jako son-

da k posouzení využívání poměrně široké nabídky různých učebnic dějepisu a zároveň k nahlédnutí, jak učitelé posuzují jejich kvalitu. Odpovědi učitelů vypovídají mnohé i o svých autorech.

Některé problémy vyhodnocování průzkumu

1. Nelze přesně zjistit, kolik učitelů dotazník vyplnilo, protože při vyplňování nebyl požadován údaj o respondenti. Průzkum nesledoval situaci u konkrétního učitele a na konkrétní škole, cílem bylo zajistit maximální otevřenost hodnocení při zachování anonymity. Přesto někteří učitelé svá vyjádření podepisovali, popř. opatřovali razítkem a adresou školy. Dali tím najevo, že za svým názorem stojí, což je jistě sympatické.
Ze slovních vyjádření v rubrice „Můj komentář“ je zřejmé, že v některých případech bylo vyplnění výsledkem týmové práce všech vyučujících dějepisu ve škole, jinde pracoval každý sám.
2. Počet vyplněných dotazníků se neshoduje s počtem posuzovaných učebnic. Někdy učitelé vyplnili dotazník pro každý díl učebnice, někde jsou na jednom dotazníku

údaje pro všechny svazky ucelené řady jednoho nakladatelství. Při následném vyhodnocení byly sloučeny dotazníky vztahující se k několika dílům téže učebnice, naopak byly diferencovány údaje pro učebnice různých autorů.

3. Do vyhodnocení nemohly být zařazeny všechny formuláře: 14 jich muselo být vyřazeno, protože učitelé učebnice nespecifikovali (př. „řada učebnic pro dějepisy v 6.–9. roč.“), nebo uváděli specifikaci špatně (př. „R. Kvaček: Nová doba“), popř. vyplnili formulář pro jiný předmět (např. pro vlastivědu). Jedenkrát se vrátil nevyplněný dotazník s dovětkem, že vyučující nepoužívá žádnou učebnici, protože se mu žádná nelíbí.
4. Některým učitelům dělalo obtíže označit příslušnou hodnotu na škále. Pokud zaznamenali svá vyjádření mezi hodnotami na uvedené stupnici, byl údaj brán jako aritmetický průměr nejbližších hodnot. Nebyla-li využita škála vůbec, byl vzat v úvahu pouze slovní komentář, když byl na formuláři uveden.
5. Používání pětistupňové škály není zcela přesné, projevují se zde všechna úskalí takového hodnocení. Zatímco někteří učitelé cítí stupeň 3 jako dobrý, jiní jen jako průměrný. Pochopit tento přístup pomohla konfrontace se slovním hodnocením (např. stupeň 5 se vyskytl velmi ojediněle, přestože učitelé v komentáři někdy projevovali krajní nespokojenost).
6. Vyhodnotit slovní komentáře učitelů bylo poměrně obtížné, protože u některých se objevovala velmi rozporná tvrzení (text je značně náročný i zcela vyhovující, dobře i špatně členěný atd.). Pokud byly tyto názory v relativní rovnováze, nejsou v sumáři slovního vyhodnocení uváděny.
7. Dotazníky byly počítačově zpracovány.

Zjištěné skutečnosti

1. Jaké učebnice jsou ve vyučování dějepisu využívány

Podle zadání učitelé měli vyplnit formulář dotazníků pro učebnice, které v praxi používají. Níže uvedená tabulka přináší:

- přehled titulů, které učitelé uváděli,
- počet vyjádření k jednotlivým titulům, která jsme obdrželi.

Někteří učitelé neuváděli vždy správně nakladatelství a popř. rok vydání, což mohlo být zaviněno částečně skutečností, že vyplňovali dotazník při vzdělávací akci bez možnosti do knihy nahlédnout, i transformaci a vznikem nových nakladatelství počátkem 90. let, která přebírala vydavatelskou činnost nakladatelství jiných (př. SPN – Práce). Pokud jednotlivé tituly jmenujeme, nejsou úmyslně uvedeny v přesné citaci, která není možná vzhledem k opakovaným vydáním a změnám nakladatelství. Zmíněné údaje slouží pouze k přesnější identifikaci učebnice.

Uvedené údaje dokazují, že poměrně široká nabídka různých titulů učebnic na našem trhu není využívána.

Z tabulky je zřejmé, že nejvíce vyjádření jsme obdrželi k učebnicím ZŠ, které v ucelené řadě vydalo nakladatelství Práce počátkem 90. let. Podle našich zkušeností z rozhovorů s učiteli i podle vyjádření ČŠI našeho regionu je tato řada skutečně ve školách v naší oblasti nejvíce používána. K nim se pojí učebnice V. Olivové: Nová doba 2, kterou sice vydalo nakladatelství Scientia, ale ve školách je využívána jako alternativa k učebnici P. Vošahlíkové ze stejné řady.

Ostatní tituly učebnic pro ZŠ (nová řada nakladatelství Práce a řada SPN) jsou využívány nepoměrně méně a zájem o ně roste teprve v poslední době. Učebnice, vycháze-

Název učebnice, nakladatelství	počet vyjádření
Nakladatelství Práce	
Michovský, V.: Dějepis. Pravěk a starověk pro ZŠ, díl 1.	30
Michovský, V.: Dějepis. Pravěk a starověk pro ZŠ, díl 2.	30
Hroch, M. – Mandelová, H. a kol.: Dějepis. Středověk pro ZŠ (5.–13. st.).	42
Hroch, M. – Mandelová, H. a kol.: Dějepis. Středověk pro ZŠ (13.–15. st.).	46
Hroch, M. – Mandelová, H. a kol.: Dějepis. Středověk pro ZŠ (15.–17. st.).	43
Čapek, V. a kol.: Dějepis. Novověk I (1640–1789).	41
Čapek, V. a kol.: Dějepis. Novověk II (1789–1848).	42
Čapek, V. a kol.: Dějepis. Novověk III (1848–1871).	41
Pokorný, J.: Dějepis. Nová doba I. V době páry a elektřiny (1870–1918).	29
Vošahlíková, P.: Dějepis. Nová doba II. Československo a svět (1918–1938).	11
Jožák, J.: Dějepis. Nová doba III. Druhá světová válka a československý odboj.	35
Jožák, J.: Dějepis. Nová doba IV. Československo a svět 1945–1989.	40
Augusta, P. – Honzák, F.: Dějiny pravěku a starověkého Orientu.	8
Augusta, P. – Honzák, F.: Dějiny starověkého Řecka a Říma.	8
Augusta, P. – Honzák, F. – Picková, D. – Kubů, N.: Dějiny středověku a raného novověku I (5.–13. st.).	5
Augusta, P. – Honzák, F. – Picková, D. – Kubů, N.: Dějiny středověku a raného novověku II (13.–15. st.).	5
Augusta, P. – Beneš, Z.: Dějiny středověku a raného novověku III (15.–17. st.).	5
Augusta, P. – Honzák, F. – Pečenka, M.: Dějiny novověku I.	2
Augusta, P. – Honzák, F. – Pečenka, M.: Dějiny novověku II.	2
Augusta, P. – Honzák, F. – Pečenka, M.: Dějiny novověku III.	2
Souček, J.: Dějiny pravěku a starověku.	1
Beneš, Z.: Dějiny středověku.	1
Hroch, M.: Dějiny novověku.	1
Beneš, Z. – Petráň, J.: České dějiny I.	1
Kuklík, J. – Kuklík, J.: Dějiny 20. století.	1
Oliva, P.: Dějiny starověkého světa.	1
Nakladatelství Fortuna	
Neústupný, J.: Lidé v dějinách. Pravěk.	1
Charvát, P. – Pečírková, J.: Lidé v dějinách. Starověk.	1
Kocián, J.: Lidé v dějinách. Období 1918–1945.	1
Harna, J. – Fišer, R.: Dějiny českých zemí I.	1
SPN	
Rulí, V. – Válková, V.: Dějepis. Pravěk a starověk.	5
Čechura, J. – Dudák, V. – Ryantová, M. – Neškudla, B.: Dějepis. Středověk a raný novověk.	2
Hlavačka, M.: Dějepis. Novověk.	3
Kuklík, J. – Kocián, J.: Dějepis. Nejnovější dějiny.	2
Scientia	
Olivová, V.: Dějepis. Nová doba 2.	19
Olivová, V.: Dějiny nové doby 1850–1993.	2
Prodos	
Schulz, J.: Dějepis 7.	1
Koucká, I.: Dějepis 6.	1
Fragment	
Sochrová, M.: Dějepis v kostce I., II.	1
SPN	
Jílek, T.: Dějepis pro 5. roč. ZŠ, Praha 1988.	1
Michovský, V.: Dějepis. Praha 1988, Praha 1988, díl 1.	1
Michovský, V.: Dějepis. Praha 1988, Praha 1988, díl 2.	1

jící mimo zmíněné 3 řady, se objevují jen ojediněle. Překvapivé, byť ojedinělé, je využívání knih z r. 1988. Vyplněný dotazník o této učebnici byl podepsán a opatřen razítkem školy.

Poměrně malý počet vyjádření ze SŠ je způsoben pravděpodobně tím, že učitelů SŠ je podstatně méně, méně navštěvují vzdělávací akce v okresech i akce pořádané PC a zřejmě se o konaném průzkumu nedozvěděli, protože i okresní metodici většinou zaměřují své aktivity na ZŠ. K učebnicím pro SŠ se nepodařilo zajistit vstupní informace,

není možné tedy učinit jakékoli vyjádření o učebnicích na tomto typu školy. Nicméně se znovu potvrdila známá skutečnost, že učitelé SŠ jsou velmi často izolováni a mají jen omezenou možnost k profesní komunikaci.

2. Proč učitelé volí dané učebnice

V dotazníku jsme nabídli odpovědi uvedené v 1. řádce tabulky, která ukazuje, jaké důvody u jednotlivých učebnic učitelé uváděli.

	nejlépe mi vyhovuje	nejlépe vyhovuje osnovám	na jinou škola nemá peníze	jiná ve škole není	nejlépe vyhovuje práci žáků ve škole	nejlépe vyhovuje domácí práci žáků	nevím o jiné
Celkem	63	106	57	156	56	19	11

Nejfrekvencovanější odpověď zdůvodňuje užívání učebnice tím, že jiná ve škole není. Naléhavá potřeba nových učebnic byla uspokojena počátkem 90. let vydáním první řady učebnic v nakladatelství Práce. Tuto řadu zakoupila většina škol, protože v dané době nebyla jiná na trhu, tím byla výrazná potřeba satureována, a protože v zásadě tyto učebnice odpovídaly osnovám (viz 2. sloupek), jiné nebyly masově vyhledávány.

Toto zjištění vyvrací obecně rozšířené mínění, že další tituly učebnic se nekupují pouze z důvodu omezených finančních prostředků. Nedostatek financí jistě hraje významnou roli a je možné, že učitelé nevyhledávají jiné pomůcky právě proto, že jejich nákup je finančně nerealizovatelný. Z odpovědí však vyplývá, že to není důvod prvotní.

Situace se mění právě v současnosti, kdy knihy zakoupené počátkem 90. let jsou fyzicky opotřebované a je nutná jejich výměna. Proto také nyní vzrůstá zájem o zjištění

kvality jednotlivých učebnic, které jsou na našem knižním trhu.

Je potěšitelné, že učitelé jsou informováni o jiných titulech, i když nevíme, jaký je rozsah a kvalita této informovanosti.

U knih z r. 1988 je kuriózní, že vyučující uvádí mj. jako důvod, že nejlépe odpovídají osnovám. Pravděpodobně osnovy učitel nikdy nečetl.

3. Jak je učitelí hodnocena kvalita jednotlivých učebnic

Z velikosti získaného vzorku je zřejmé, že závěry o kvalitě učebnic je možné učinit v případě jednotlivých titulů těchto učebnicových řad používaných v ZŠ:

- A. starší řada nakladatelství Práce,
- B. novější řada nakladatelství Práce,
- C. řada SPN.

U dvou posledních s vědomím, že zde se jedná o vzorek velmi malý.

Vyhodnotili jsme samozřejmě všechny dotazníky, ale s ohledem na velikost vzorku uvádíme v textu pouze konečné hodnocení učebnic zmíněných tří řad pro ZŠ. Jejich detailní rozbor je uveden v příloze č. 2. Ostatní vyhodnocené dotazníky uvádíme v příloze č. 3.

Učebnice jsou vedeny pod kódy (viz s. 3

a 4 tohoto materiálu). Souhrnné tabulky uvádějí vždy průměr všech získaných hodnocení za každou položku, průměr hodnocení každé části dotazníku a hodnocení celkové. V části Slovní hodnocení jsou shrnuta sdělení učitelů uvedená v oddíle dotazníku pod názvem Můj komentář. Učitelé nemuseli tuto část vyplňovat.

A. Starší řada učebnic pro ZŠ vydaná nakladatelstvím Práce (1990–1995)

Michovský, V.: Dějepis. Pravěk a starověk pro ZŠ, díl 1. a 2. (Mich.)

Hroch, M. – Mandelová, H. a kol.: Dějepis. Středověk pro ZŠ. (Hroch)

Čapek, V. a kol: Dějepis. Novověk I, I, III. (Čapek)

Pokorný, J.: Dějepis. Nová doba I. V době páry a elektřiny (1870–1918). (Pokor.)

Vošahlíková, P. : Dějepis. Nová doba II. Československo a svět (1918–1938). (Vošah.)

Jožák, J.: Dějepis. Nová doba III. Druhá světová válka a československý odboj. (Jožák3)

Jožák, J.: Dějepis. Nová doba IV. Československo a svět 1945–1989. (Jožák4)

K této řadě je připojena učebnice V. Olivové: Dějepis. Nová doba 2 vydaná nakladatelstvím Scientia. (Oliv.). Učebnice V. Olivové je využívána částí učitelů jako alternativa k učebnici P. Vošahlíkové.

kód učebnice	Text učebnice						Otázky a úkoly				Obrazový materiál				Vzhled učebnice							
	složitost	zajímavost	srozumitelnost	motivující	samostatná práce	Průměr části	rozmanitost	rozvoj vědomostí	podporující učitele	Průměr části	ilustrativní	kvalitní	samostatná práce	Průměr části	estetický	formát	vazba	váha	doplňky	uspořádání	Průměr části	Celkový průměr
Mich.	2,6	3,1	2,4	3,2	2,6	2,8	2,8	2,4	2,6	2,6	2,3	2,6	2,9	2,5	2,6	1,7	3,5	1,5	3,4	2,2	2,5	2,76
Hroch	2,9	2,6	2,1	2,4	1,8	2,3	2,4	1,8	2,1	2,1	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6	2,8	1,2	2,2	1,7	1,8	2,11
Čapek	3,6	3,2	2,8	3,2	2,8	3,1	2,9	2,7	3,1	2,9	1,9	2,1	2,2	2,1	2,1	1,2	2,4	1,4	2,8	2,8	2,1	2,74
Pokor.	3,5	2,7	2,8	3,3	3,1	3,1	3,0	3,3	3,0	3,1	2,1	2,6	3,1	2,6	2,1	1,6	2,8	1,3	3,1	2,3	2,2	2,93
Vošah.	3,6	3,4	3,1	3,1	2,4	3,1	2,6	2,8	2,6	2,7	1,8	2,2	2,2	2,1	2,2	1,8	2,9	1,9	2,6	3,2	2,4	2,88
Oliv.	3,6	3,3	3,1	3,6	3,6	3,4	3,1	2,9	3,1	3,0	2,3	2,4	3,1	2,6	2,1	1,6	2,1	1,3	3,6	2,4	2,2	3,01
Jožák3	4,0	3,6	3,3	2,9	2,4	3,2	3,1	3,3	2,9	3,1	1,8	2,3	2,3	2,1	1,9	1,7	3,3	2,1	3,1	3,3	2,6	2,28
Jožák4	4,3	3,1	3,4	2,9	2,6	3,3	3,1	3,0	3,0	3,1	2,0	1,9	2,3	2,0	2,1	1,6	3,1	1,5	3,4	3,1	2,5	2,98

Slovní hodnocení

Vzhledem k rozsahu vzorku uvádíme slovní hodnocení ke každému svazku učebnicové řady zvlášť.

Michovský, V.: Dějepis. Právěk a starověk pro ZŠ. (díl 1 a 2).

Vhodné by bylo zařazení více faktů z dějin každodennosti a více barevných obrázků. Mapy ČSSR by měly být upraveny na mapy ČR. Úvody jsou spíše shrnutím látky než motivačním textem. Souběžně s učebnicí jsou používány další prameny, např. Průvodce výtvarným uměním (Šamšula – Adamec), pracovní sešit vydaný nakladatelstvím Práce (Augusta).

Hroch, M. – Mandelová, H. a kol.: Dějepis. Středověk pro ZŠ. (díl 1–3).

Učebnice je kvalitní (neuvažují o změně učebnice, výborný didaktický materiál – slovníčky, mapy, ukázky textů). Někdy jsou v textu jsou přílišné podrobnosti, uspořádání slovního a obrazového materiálu ztěžuje orientaci slabším žákům, zejména při domácí přípravě. Pojmy pro zapamatování je lépe zvýraznit tučně místo proloženého písma a sjednotit barvy map a tabulek (např. přehled států). Ojedinele je souběžně s touto učebnicí používána učebnice Augusta – Honzák.

Čapek, V. a kol.: Dějepis. Novověk I, II, III.

Autoři kladli důraz spíše na výkladovou část, méně je věnována pozornost rozvíjení tvořivé činnosti žáků (chybí časové přímky, slovníček pojmů a rozmanitější úkoly pro žáky, které by vedly žáky k chápání souvislostí, nikoli jen otázky k opakování). I když je zařazeno hodně kvalitních map a obrázků, obrazová příloha není vždy vhodná, převažují černobílé fotografie, méně ilustrativní. Při výběru učiva by byla vhodnější redukce světových a zdůraznění národních dějin. Zejména období Národního obrození je ochuzeno (chybí citový náboj podněcující vlastenectví) a tato látka musí být doplňována dalším textem. Pěkné a funkční je barevné členění. Učebnice by mohla být členěna jen na 2, nikoli na 3 díly.

Nová doba I, II, III, IV. (Pokorný, Vošahlíková, Olivová, Jožák)

Text je obtížný po stránce lexikální i obsahové, vyžaduje větší přípravu učitele. Nutné je redukovat učivo zejména světových dějin (např. ve 3. díle pasáže války v Tichomoří a Africe) a soustředit se na české dějiny. Chybí úkoly pro samostatnou práci žáků, přehledné tabulky dat a událostí, závěrečné otázky, shrnutí, vhodná doplňková literatura, více komentářů zejména k ukázkám výtvarného umění. Shoda s osnovami je problematická. Kvalitní jsou obrazový a fotografický materiál, ukázky dobových textů v rámečcích, přehledné je barevné členění. Citelný je nedostatek map obzvláště k období II. světové války a zařazení některých obrázků a fotografií na nesprávná místa v textu.

Učebnicová řada učitelům v zásadě vyhovuje, i když není považována za ideální a mnozí učitelé přiznávají, že by rádi zkusili něco jiného.

Velmi dobře jsou hodnoceny prvé dva tituly řady (Michovský, Hroch – Mandelová), zejména díl druhý (Hroch – Mandelová a kol.). Učitelé velice vítali didaktický ma-

teriál, který usnadňoval realizovat pracovní charakter vyučování a přenesl těžiště učení do školního vyučování, což z hlediska modernizace vyučování je velmi žádoucí. Očekávali, že další díly budou psány „stejným rukopisem“. Řada námitek vychází z toho, že jednotná dikce nebyla zachována (odtud patrně připomínka ve slovním vyjádření upozorňující na preferenci výkladové části ve 3. svazku, u dalších svazků toto není konstatováno, učitelé už si zvykli). Méně didaktického materiálu, složitý a současně málo srozumitelný text v posledních svazcích je

pravděpodobně příčinou, proč učitelé hledají jiné učebnice pro toho období, tedy se zajímají i o jinou řadu.

Kritizována je rovněž vazba učebnice; jestliže však je využívána 10 let, je pochopitelné, že se rozpadá.

Zajímavé jsou připomínky k obsahové části. Prioritní zaměřenost na národní dějiny je dána osnovami, avšak z formulace slovních vyjádření lze předpokládat, že ve vyučování některých učitelů k modernizaci pojetí národních dějin a jejich začlenění do světového kontextu nedošlo.

B. Novější řada učebnic pro ZŠ vydaná nakladatelstvím Práce (1994–1997)

Augusta, P. – Honzák, F.: Dějiny pravěku a starověkého Orientu. (AHO)

Augusta, P. – Honzák, F.: Dějiny starověkého Řecka a Říma. (AHŘŘ)

Augusta, P. – Honzák, F. – Picková, D. – Kubů, N.: Dějiny středověku a raného novověku I, II. (AHSN)

Augusta, P. – Honzák, F. – Pečenka, M.: Dějiny novověku I, II, III. (AHDN)

kód učebnice	Text učebnice						Otázky a úkoly				Obrazový materiál				Vzhled učebnice							
	složitost	zajímavost	srozumitelnost	motivující	samostatná práce	Průměr části	rozmanitost	rozvoj vědomosti	podporující učitele	Průměr části	ilustrativní	kvalitní	samostatná práce	Průměr části	estetický	formát	vazba	váha	doplňky	uspořádání	Průměr části	Celkový průměr
AHO	2,9	1,8	2,3	2,8	2,5	2,4	3,0	2,7	2,7	2,8	1,6	1,9	1,9	1,8	1,7	1,4	3,2	1,8	3,1	1,9	2,2	2,48
AHŘŘ	2,9	2,2	2,4	2,9	2,9	2,7	3,0	3,0	4,0	3,5	1,8	2,4	2,6	2,3	1,9	1,8	3,6	1,9	4,1	2,6	2,6	2,82
AHSN	2,5	2,5	2,0	2,0	4,3	2,7	5,0	4,0	4,0	4,3	1,5	1,0	2,8	1,9	1,5	1,8	2,7	1,3	3,5	2,0	2,1	2,66
AHDN	2,8	2,3	1,8	2,3	2,8	2,4					1,8	1,0	1,8	1,6	1,3	1,3	3,8	2,3	4,3	2,3	2,5	2,41

Slovní hodnocení

Výborná jsou stručná shrnutí v rámečcích, mapy, kresby, vysvětlivky, časové přímky: Text je přiměřený. Vzhledem k absenci otázek a úkolů jsou pro práci žáků v hodinách používány otázky a úkoly ze starší řady nakladatelství Práce. Negativem je špatná vazba učebnic a méně vhodné zpracování pasáží týkajících se kultury v dějinách novověku, které jsou spíše přehledy jmen.

Vzorek respondentů je nepoměrně menší, proto je třeba se závěry zacházet velmi opatrně. Nicméně učitelé hodnotí řadu spíše kladně.

Obtížnost textu se zdá být menší oproti předcházející řadě, a to i u učebnice pro nejnovější dějiny. Negativní hodnocení části učebnice je kvůli chybějícím otázkám a úkolům, i když ve slovním vyjádření se učitelé snaží vysvětlit, jak situaci řeší. Přestože jsou k učebnicím vydány pracovní sešity, učitelé je nemají k dispozici. Situace je příznačná, protože pracovní sešity nemají doložku MŠMT, nemohou být tedy placeny z rozpoč-

tu na učebnice a jejich zakoupení z prostředků jiných je problematické. I když z didaktického hlediska nelze proti pracovním sešitům mít žádné námitky (spíše naopak), z těchto praktických důvodů by bylo vhodné zařazovat co nejvíce didaktického materiálu do učebnice.

Obrazový (ikonický) materiál učitelům zcela vyhovuje. Největším záporom je špatná vazba. I když se zdá, že jde o maličkost, nelze ji podceňovat, protože učebnice jsou používány řadu let, a učitel tedy při výběru musí sledovat i tuto záležitost.

C. Řada učebnic pro ZŠ vydaná SPN (1997–1999)

Rulf, V. – Válková V.: Dějepis. Pravěk a starověk. (Rulf)

Čechura, J. – Dudák, V. – Ryantová, M. – Neškudla, B.: Dějepis. Středověk a raný novověk. (Čech.)

Hlavačka, M.: Dějepis. Novověk. (Hlav.)

Kuklík, J. – Kocián, J.: Dějepis. Nejnovější dějiny. (Kuklík)

kód učebnice	Text učebnice						Otázky a úkoly				Obrazový materiál				Vzhled učebnice							
	složitost	zajímavost	srozumitelnost	motivující	samostatná práce	Průměr části	rozmanitost	rozvoj vědomostí	podporující učitele	Průměr části	ilustrativní	kvalitní	samostatná práce	Průměr části	estetický	formát	vazba	váha	doplňky	uspořádání	Průměr části	Celkový průměr
Rulf	2,2	2,3	1,8	2,8	2,3	2,2	2,8	2,5	2,4	2,5	1,8	2,0	2,6	2,1	1,6	1,3	4,8	1,6	2,6	1,8	2,3	2,57
Čech.	3,0	3,0	1,5	3,5	3,5	2,9	2,5	3,0	3,0	2,8	1,5	1,0	2,5	1,7	1,0	1,0	5,0	1,0	2,5	1,0	1,9	2,53
Hlav.	3,5	3,3	3,0	3,3	3,7	3,4	2,7	3,0	3,0	2,9	2,7	2,0	3,7	2,8	2,0	1,7	3,7	2,0	4,0	2,3	2,5	3,09
Kuklík	3,5	3,0	2,0	3,0	3,0	2,9	2,5	3,0	3,0	2,8	1,5	1,0	3,0	1,8	1,0	1,0	4,5	1,0	2,5	2,0	2,0	2,58

Slovní hodnocení:

První díl vyhovuje, v dalších je text obtížnější a je určen spíše pro ty, kteří již něco o dané tematice znají. Negativem je chronologické řazení událostí v nejnovějších dějinách, kde po dovedení světových dějin do r. 1945 následují české dějiny od r. 1939.

Opět se jedná o velmi malý vzorek respondentů. Přesto je zde znovu poukazováno na značnou složitost a malou srozumitelnost textu v nových a nejnovějších dějinách a nedostatky v didaktickém aparátu učebnice. Tradiční nářky na špatnou vazbu jsou alarmující, protože se jedná o učebnice, které jsou používány ve škole krátce.

Závěr:

K otázkám, které jsme si položili v úvodu, je možné přiřadit tyto odpovědi:

1. Učitelé nevyužívají zatím rovnoměrně celou nabídku učebnic na našem trhu. V budoucnu lze však v tomto smyslu očekávat podstatnou změnu.
2. Stávající učebnice se používají především proto, že jiné ve škole nemají, nejsou proti nim závažné námitky a na jiné nejsou (zatím) finanční prostředky.
3. Kvalita starší učebnicové řady nakladatelství Práce je považována za lepší průměr, první dva svazky za značně lepší průměr. S ohledem na výrazně menší počet respondentů hodnotících další dvě učebnicové řady je třeba chápat jejich posouzení jen jako orientační. Z tohoto hlediska se zdá, že lépe bude vyhovovat snad nová řada nakladatelství Práce. V žádném případě kvalita učebnic dějepisu není považována za alarmující.

(Všechny závěry se týkají pouze učebnic pro SZŠ).

Kromě toho průzkum pomohl nahlédnout do myšlení učitelů dějepisu a zpřesnil představy o praxi vyučování tohoto předmětu.

Je známo, že ideálem učitele je učebnice, která by vyhovovala každému žákovi a pra-

covalo by se s ní tak, aby učitel ji mohl použít jako průvodce vyučovací hodinou. Rozumní učitelé si však uvědomují, že toto je nerealizovatelný ideál, který je třeba prezentovat tvůrcům učebnic, ale zároveň je nutné hledat vlastní cestu, jak se k němu v praxi přiblížit. Učebnice není návodem k vyučování, nelze v ní vymezit klíčové (základní) učivo, nelze vytvořit text, který by odpovídal variabilní časové dotaci a není možné ani vytvořit velmi jednoduchý text. Větší obtížnost dějepisného textu je do značné míry dána zprostředkovaností dějepisného poznání, které je opřeno především o pojmy, soudy a úsudky a nikoli o konkrétní hmatatelné jevy. Rovněž komplikovanost textu nejnovějších dějin je jen odrazem komplikovanosti historické skutečnosti.

Někteří učitelé poukazují na problémy neaprobovaných a začínajících učitelů při práci s učebnicí. Někde se objevuje volání po tolik zavrhaných metodických příručkách. Tento problém není možné vyřešit úpravou učebnic ani vydáním dalších textů. Žádný text nemůže nahradit ani odborné, ani didaktické vzdělání.

Průzkum znovu potvrdil nutnost **péče o další vzdělávání učitelů**. Učebnice dějepisu reprezentuje odborný text a dovednost práce s tímto textem je dovedností klíčovou, která přesahuje rámec dějepisného vyučování. Řada učitelů si uvědomuje nutnost pečlivé práce s učebnicí, ke které musí být žáci systematicky vedeni. Hledají cesty, jak tento náročný didaktický úkol splnit. Vzdělávání zaměřené nejen na tento problém, ale i ostatní didaktické záležitosti, jim v jejich náročné práci může významně pomoci.

Příloha 1

Pedagogické centrum Píseň, Koperníkova 26, 301 25 Píseň

Hodnocení učebnice dějepisu

V tomto rámečku je nutné uvést všechny údaje !!

Název učebnice		Nakladatelství	
Autor		Rok vydání	

Učebnici používám v ročníku (označte křížkem)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	Pr im a	Sc ku nd a	Te rci e	K va rta	K vi nt a	Se xt a	Sc pti m a	Ó kt á v a

Typ školy :	ZŠ	1
	SOŠ	2
	SOU	3
	G	4

Protože :	nejlépe mi vyhovuje	5	nejlépe vyhovuje práci žáků ve škole	9
	nejlépe vyhovuje osnouvám	8	nejlépe vyhovuje domácí přípravě žáků	10
	na jinou školu nemá peníze	7	nevím o jiné	11
	jiné ve škole není	6		

Zakřížkujte na škále hodnotu, která nejlépe odpovídá Vašemu dojmu :

Text učebnice

12 jednoduchý	1-----2-----3-----4-----5
13 poutavý	1-----2-----3-----4-----5
14 srozumitelný	1-----2-----3-----4-----5
15 motivující	1-----2-----3-----4-----5
16 umožňující samostatnou práci žáků	1-----2-----3-----4-----5

náročný
nudný
nesrozumitelný
nemotivující
neumožňující samostatnou práci žáků

Otázky a úkoly

17 rozmanité	1-----2-----3-----4-----5
18 umožňující rozvoj vědomostí, dovedností, myšlení	1-----2-----3-----4-----5
19 usnadňující práci učitele	1-----2-----3-----4-----5

jednotvárné
zaměřené pouze na fakta
nepoužitelné

Obrazový materiál (obrázky, tabulky, kartogramy ap.)

20 ilustrativní	1-----2-----3-----4-----5
21 kvalitní	1-----2-----3-----4-----5
22 umožňující samostatnou práci žáků	1-----2-----3-----4-----5

zbytečný
nekvalitní
neumožňující samostatnou práci žáků

Vzhled učebnice

23 estetický	1-----2-----3-----4-----5
24 formát vyhovující	1-----2-----3-----4-----5
25 vazba vyhovující	1-----2-----3-----4-----5
26 váha únosná	1-----2-----3-----4-----5
27 doplněný materiál (rejstříky, seznam liter.) dostačující	1-----2-----3-----4-----5
28 uspořádání učebnice přehledné	1-----2-----3-----4-----5

neestetický
formát nevyhovující
vazba nevyhovující
neúnosná
nedostačující
nepřehledné

Můj komentář